

PÓLYA TIBOR¹, KISS BALÁZS², NASZÓDI MÁTYÁS², LÁSZLÓ JÁNOS³

¹*MTA Pszichológiai Kutatóintézete, Budapest*

²*MorphoLogic Kft, Budapest*

³*MTA Pszichológiai Kutatóintézete, Budapest; PTE BTK Pszichológiai Intézet, Pécs*

Az érzelmi tapasztalat minősége az élettörténeti elbeszélésben

A LAS-Vertikum perspektíva modulja

Az élettörténeti narratív perspektíva meghatározása

A narratív struktúra egyik sajátos jellemzője, hogy az elbeszélő rendszerint meghatározott nézőpontból mutatja be a történet tartalmát adó eseményeket, szereplőket és a szereplők beszédét, észleleteit és gondolatait (pl. Prince, 1987). A történet elbeszélője alapvetően kétféle nézőpontot érvényesíthet a történet elbeszélése során. Az elbeszélő egyrészt bemutathatja az eseményeket, szereplőket és azok tudattartalmait úgy, ahogy az elbeszélés helyzetében értelmezi azokat (elbeszélő nézőpontja). Másrészt az elbeszélő bemutathatja a történet tartalmát úgy is, ahogy azokat valamely szereplő a múltbeli események során mondta, észlelte vagy gondolta (szereplő nézőpontja). A narratív perspektíva két változata az egyes szám harmadik személyű és az egyes szám első személyű elbeszélőtől származó – röviden élettörténeti – narratívumokban is előfordul. Ugyanakkor egy fontos különbség is van a kétféle elbeszélőtől származó történetek nézőpontja között. Amikor az egyes szám harmadik személyű elbeszélő valamely szereplője nézőpontját érvényesíti mindig egy másik személy perspektívája érvényesül. Az élettörténeti narratívum elbeszélője esetén azonban ez a személybeli különbség nem szükségszerű, hiszen az elbeszélő személy saját korábbi nézőpontját is érvényesítheti. Ebben az esetben a nézőpont két változata csak időbeli elhelyezésükben különbözik minden esetben egymástól: az elbeszélő nézőpontja az elbeszélés jelenében, az elbeszélővel azonos szereplő nézőpontja pedig az elbeszélés események múltjában rögzített. Természetesen az élettörténeti narratívum elbeszélője is érvényesítheti valamely másik szereplő nézőpontját. Ebben az esetben fennáll a személybeli különbség, de a két nézőpont időbeli elhelyezése is különbözik, az elbeszélő nézőpontja szintén az elbeszélési

események jelenében, az elbeszélővel nem azonos szereplő nézőpontja pedig az elbeszélte események múltjában rögzített.

Az idői különbség fontossága miatt az élettörténeti narratív perspektíva meghatározásának alapja az idői elhelyezés. A meghatározás másik fontos jellemzője, hogy a narratív perspektíva a nézőpont és a tartalom közötti kapcsolatra vonatkozik, azaz nem korlátozódik csak a nézőpontra. Azt feltételezve, hogy a nézőpont és a narratív tartalom idői elhelyezése két értéket vehet fel (az elbeszélte események múltja versus az elbeszélési események jelene) az élettörténeti narratív perspektíva három formája írható le (lásd 1. táblázat). Visszatekintő perspektíva-forma esetén a nézőpont az elbeszélési események jelenében, a tartalom az elbeszélte események múltjában rögzítettek. Átélt perspektíva-forma esetén a nézőpont és a tartalom is az elbeszélte események múltjában rögzítettek. Végül metanarratív perspektíva-forma esetén a nézőpont és a tartalom is az elbeszélési események jelenében rögzítettek.

1. táblázat Az élettörténeti narratív perspektíva formái

Élettörténeti narratív perspektíva forma	Nézőpont idői elhelyezése	Narratív tartalom idői elhelyezése
Visszatekintő forma	Elbeszélési események jelene	Elbeszélte események múltja
Átélt forma	Elbeszélte események múltja	Elbeszélte események múltja
Metanarratív forma	Elbeszélési események jelene	Elbeszélési események jelene

Az élettörténeti narratív perspektíva-formák nyelvi meghatározása

Számos elemzés mutatott rá arra, hogy az elbeszélő és a szereplő nézőpontjának érvényesítéséhez eltérő nyelvi jegyek kapcsolódnak (pl. Ehrlich, 1990). Jelen megközelítés az élettörténeti narratív perspektíva-formák nyelvi meghatározásában a nézőpont és a tartalom idői elhelyezését biztosító, illetve az ezzel szisztematikus összefüggést mutató nyelvi jegyeket azonosítja. Az idői elhelyezés két módja fordul elő az élettörténeti narratívumban. Az elbeszélő személy egyrészt megadhatja dátum kifejezésekkel a tartalom vagy a nézőpont idői elhelyezkedését, például *2000 nyarán történt...* (tartalom idői elhelyezése), vagy például *2000-ben decemberben azt gondolom...* (nézőpont idői elhelyezése). Az elbeszélő személy azonban idő deiktikus nyelvi jegyekkel is megadhatja a tartalom és a nézőpont idői

elhelyezkedését, például *Akkor történt...* (tartalom idői elhelyezése), vagy például *Most azt gondolom...* (nézőpont idői elhelyezése). Az idői elhelyezés mindkét módja képes valamely egyedi időpont azonosítására az idő intervallum skáláján. A dátum kifejezéseket használó idői elhelyezés idő skálák (például évszámok, hónapok) alapján azonosítja az egyedi időpontot, és minden egyedi időponthoz az idő skálák más-más értékeit rendeli. Az idő deiktikus nyelvi jegyekkel történő elhelyezéshez nem szükséges az idő skálák használata, ezek hiányában ez a mód csak két értéket használhat valamely egyedi időpont azonosításában: a nézőpont a tartalomhoz képest közeliként (például *most*) vagy távoliként (például *akkor*) lokalizált. Jóllehet az idő skálákra építő elhelyezési mód kidolgozottabb, az idő deiktikus nyelvi jegyek jóval gyakrabban fordulnak elő az élettörténeti narratívumban, ezért a narratív perspektíva-formák nyelvi meghatározása erre épít.

Az élettörténeti narratív perspektíva-formák meghatározása a nyelvi jegyek öt csoportját foglalja magában (lásd 2. táblázat). A legfontosabb csoport az idő deiktikus nyelvi jegyek (igeidő és idői határozószavak) elemzése. A leggyakrabban előforduló idő deiktikus nyelvi jegy az igeidő. A múlt idő távoliként, a jelen idő közeliként lokalizálja a nézőpontot a narratív tartalomhoz képest. Emellett bizonyos idői határozószavak is képesek közeliként (például *most, ma*) vagy távoliként (például *akkor, tegnap*) lokalizálni a nézőpontot és a narratív tartalmat.

Számos olyan nyelvi jegy van, amely szisztematikusan kapcsolódik a nézőpont és a narratív tartalom időben közeli vagy távoli elhelyezéséhez. Ennek részben az az oka, hogy a nézőpont és a narratív tartalom nemcsak időben, de térben és rendszerint személyhez kapcsolódóan is lokalizált. Mivel feltehető, hogy a nézőpont és a tartalom lokalizációjának három dimenziója – idő, tér és személy – összefügg egymással a hely és személy deiktikus nyelvi jegyek is részei a narratív perspektíva-formák nyelvi meghatározásának. Bizonyos helyhatározó szavak és mutató névmások is képesek egymáshoz közeliként (például *itt, ez*) vagy távoliként (például *ott, az*) lokalizálni a nézőpontot és a narratív tartalmat. A személy deiktikus nyelvi jegyek csoportját azok a személyes névmások adják, amelyek allokációja együtt változik a nézőpont és narratív elemek közeli vagy távoli idői és térbeli lokalizációjával.

A nyelvi meghatározás negyedik csoportját azok a nyelvi kifejezések adják, amelyek rendszerint az egyes narratív perspektíva-formákhoz kapcsolódnak. A dátum kifejezések (például *2000, nyár*) a visszatekintő narratív perspektíva-formához kapcsolódnak, mivel a dátum kifejezések jelentése a múltra utal. Az indulatszavak (például *hopp, hűha*) az átélő narratív perspektíva-formához kapcsolódnak, mivel az ilyen megnyilatkozás nézőpontja és a

megnyilatkozás eseménye egymáshoz közeliként lokalizált (Wilkins, 1995). A metanarratív perspektíva-formához a szubjektív modalitást kifejező módosítószók (például *esetleg, talán*), módosító határozószók (például *valószínűleg, feltehetőleg*) és módosító mondatrészletek (például *úgy tudom, azt hiszem*) kapcsolódnak, amelyek az elbeszélő személy aktuális értékelését hangsúlyozzák (Kiefer, 1990).

A nyelvi jegyek ötödik csoportja a mondat módja. Visszatekintő perspektíva-formát érvényesítő mondat módja csak kijelentő lehet, az átélő és a metanarratív perspektíva-formák esetében bármilyen lehet a mondat módja.

2. táblázat Az élettörténeti narratív formák legfontosabb nyelvi jegyei

Nyelvi jegy	Visszatekintő forma	Átélő forma	Metanarratív forma
Idő deixis			
Igeidő	Múlt	Jelen	Jelen
Idői határozó szavak	<i>Pl. Akkor</i>	<i>Pl. Most</i>	<i>Pl. Most</i>
Hely deixis			
Helyhatározószavak	<i>Pl. Ott</i>	<i>Pl. Itt</i>	<i>Pl. Itt</i>
Mutató névmások	<i>Pl. Az</i>	<i>Pl. Ez</i>	<i>Pl. Ez</i>
Személy deixis			
Személyes névmások	Én: elbeszélő	Én: szereplő	Én: elbeszélő
	Te: hallgató	Te: szereplő	Te: hallgató
Specifikus kifejezések	Dátum kifejezések <i>Pl. 1990, nyár</i>	Indulatszavak <i>Pl. hopp, hűha</i>	Szubjektív modalitás kifejezései <i>Pl. talán, feltehetőleg</i>
Mondat módja	Csak kijelentő	Nincs megkötés	Nincs megkötés

Az élettörténeti narratív perspektíva modul

A narratív szöveg nézőpontváltásainak azonosítására először Wiebe (1994) dolgozott ki nyelvi algoritmust. Az algoritmus egyes szám harmadik személyű narrátortól származó narratív szöveg nézőpontjának azonosítását végzi. Az algoritmus két fő összetevőből áll. Az

első lépés az elbeszélő nézőpontját érvényesítő (Wiebe kifejezésével objektív) mondatok és a szereplő nézőpontját érvényesítő (szubjektív) mondatok megkülönböztetése. A második lépés annak a szereplőnek az azonosítása, akinek a nézőpontját a szubjektív mondat érvényesíti. A szereplő azonosításához az adott szubjektív mondatot és a narratív szövegben korábban előforduló szubjektív mondatokhoz való kapcsolatot is elemzi az algoritmus, mivel minden szubjektív mondat elkezd, folytatja, vagy befejezi valamely szereplő nézőpontjának érvényesítését.

Az élettörténeti narratív perspektíva modul a narratív perspektíva visszatekintő, átélő és metanarratív formáinak azonosítását végzi (Pólya, 2003a; 2004a). Az érvényesülő perspektíva-forma elemzési egysége a narratív tagmondat. A modul külön elemzi minden narratív tagmondat perspektíva-formáját.

A modul 13 elemi nyelvi kódot tartalmaz (lásd 3. Táblázat). Az ige időjele alapján három kategóriába sorolja az igéket a modul: jelen idejű (Ige_Jelen), múlt idejű (Ige_Múlt) és nem jelen és nem múlt idejű igealakok kategóriájába (Ige_Egyéb). Az idői határozószavakat közeli (Hat_Idő_Közeli, például) és távoli (Hat_Idő_Távoli, például) csoportjait, illetve a helyhatározószavak és mutató névmások közeli és távoli (Hat_Hely_Közeli és Hat_Hely_Távoli) csoportjait is szótárfájlok alapján azonosítja a modul. Az indulatszavakat (Indulatszó) és a szubjektív modalitást kifejező módosítószavakat és módosító határozószavakat (Hat_Szubj) szintén szótárfájlok írják le. A módosító mondatrészletek azonosításának alapja a bennük előforduló igék azon közös szemantikus vonása, hogy tudás állapotra vonatkoznak (Ige_Tud, például, *azt hiszem, úgy emlékszem*). A mondatzáró írásjelek alapján két kód azonosítja a mondat módját: a mondatzáró pont azonosítja a kijelentő mondatot (Írásjel_), és a kijelentő és felkiáltó jel azonosítja a nem kijelentő mondatot (Írásjel_?!). Az utolsó elemi nyelvi kód a főnévi csoportokat azonosítja (Főnévi csoport., nem szerepel a táblázatban, mivel mindhárom perspektíva-formához kapcsolódik).

3. táblázat Az élettörténeti narratív perspektíva modul elemi nyelvi kódjai

Nyelvi jegy	Visszatekintő forma	Átélő forma	Metanarratív forma
Idő deixis			
Igeidő	Ige_Múlt	Ige_Jelen, Ige_Egyéb	Ige_Jelen
Idői határozó szavak	Hat_Idő_Távoli	Hat_Idő_Közeli	Hat_Idő_Közeli

Hely deixis			
Helyhatározószavak és			
Mutató névmások	Hat_Hely_Távoli	Hat_Hely_Közeli	Hat_Hely_Közeli
Specifikus kifejezések		Indulatszó	Hat_Szubj, Ige_Tud
Mondat módja	Írásjel_.	Írásjel_?!	Írásjel_?!

A modul algoritmus az egyes narratív perspektíva-formákhoz kapcsolódó elemi nyelvi kódok együttes előfordulása alapján azonosítja a narratív tagmondatban érvényesülő perspektíva-formát.

Az élettörténeti narratív perspektíva modul megbízhatósága

A modul megbízhatóságát két vizsgálatban elemeztük.

A) Az első vizsgálatban három élettörténeti narratívumot elemeztem, amelyek terjedelme 220 narratív tagmondat volt. A modul megbízhatóságát két mutatóval jellemeztük. A találati arány a modul által helyesen azonosított perspektíva-forma száma és az adott perspektíva-forma összes előfordulásának hányadosa. A pontosság a modul által helyesen azonosított narratív perspektíva-forma száma és az adott perspektíva-forma modul által helyesen és helytelenül azonosított előfordulásának hányadosa (lásd 4. táblázat). A két mutató alapján a modul a visszatekintő perspektíva-forma azonosításában a legeredményesebb, ezt követi az átélő perspektíva-forma kódolásának sikeressége, végül a metanarratív forma azonosításában a leggyengébb a modul.

4. táblázat Az élettörténeti narratív perspektíva modul eredményessége

Élettörténeti narratív perspektíva forma	Találati arány %	Pontosság %
Visszatekintő forma	88.06	96.72
Átélő forma	84.51	83.34
Metanarratív forma	62.50	71.43
Összesen	78.36	83.83

B) A második vizsgálatban 130 élettörténeti narratívumot elemeztünk, amelyeket 20 homoszexuális férfi és 20 in vitro fertilizációs (továbbiakban IVF) kezelésben résztvevő nő narratív interjújából választottunk ki. Az élettörténeti narratívumok terjedelme 15 696 narratív tagmondat volt. A történetek perspektíváját kézzel és a modullal is kódoltuk. A perspektíva-formák kézi és gépi kódjainak abszolút gyakorisága közötti korreláció a visszatekintő forma esetében $r=0.888$, $p < 0.01$, átélő forma esetében $r=0.846$, $p < 0.01$, végül a metanarratív forma esetében $r=0.633$, $p < 0.01$.

A reliabilitás vizsgálatok eredményei alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a visszatekintő és átélő perspektíva-formákat megbízhatóan azonosítja a modul, a metanarratív perspektíva-forma kódolásának megbízhatósága azonban csak közepes szintű.

Az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggés

Az élettörténeti narratív perspektíva pszichológiai funkciójának megállapítását célzó két vizsgálatunkban (Pólya, 2003b; 2004b) azt találtuk, hogy összefüggés van az élettörténeti narratívum perspektívája és az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minősége között. Az első vizsgálatban 20 homoszexuális férfi ($M= 30.80$, $SD=8.66$) és 20 IVF programban résztvevő nő ($M= 34.25$, $SD=3.96$) a nemi identitásukat fenyegető élettörténeti eseményeket idéztek fel. A résztvevők aktuális érzelmi állapotának vizsgálatához a Hangulati állapot profil (McNair et al., 1981) és a Distressz tüneti lista (Derogatis et al., 1970) kérdőíveket alkalmaztunk. A korrelációs elemzés eredményei szerint minél koherensebb az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota, annál több visszatekintő perspektíva-formát érvényesít az élettörténeti narratívum elbeszélése során. Emellett minél intenzívebb az aktuális érzelmi állapot annál több átélő perspektíva-formát érvényesít az elbeszélő személy. A Metanarratív perspektíva-forma az elbeszélő eseményekhez kapcsolódó érzelmi tapasztalat és az elbeszélés során jelentkező érzelmi tapasztalat minősége közötti különbséggel mutatott összefüggést. Minél pozitívabb a negatív érzelmi tapasztalatokat elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota, annál több metanarratív perspektíva-formát érvényesít az elbeszélés során.

Második vizsgálatunkban 26 pszichoterapeuta (3 férfi, 23 nő, életkor $M=33.29$, $SD= 6.77$) és 62 egyetemi hallgató (18 férfi, 44 nő, életkor $M=20.39$, $SD=1.92$) olyan élettörténeti narratívumokat olvastak, amelyek narratív perspektíváját szisztematikusan variáltuk, a résztvevők ezután jellemezték a hipotetikus elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minőségét. Az eredmények azt mutatják, hogy a narratív perspektíva befolyásolja az elbeszélő személy észlelt jellemzőit. Az előző vizsgálat eredményeivel összhangban a visszatekintő

perspektívát érvényesítő elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotát koherensnek, az átélő perspektívát érvényesítő elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotát pedig intenzívnek észlelték. Az átélő és metanarratív-formák szerepe közötti különbséget azonban nem támasztják alá a vizsgálat eredményei. Ennek feltehetően az lehet az oka, hogy a perspektíva-formájukban különböző történet változatok tartalmi egyezésének biztosítása érdekében korlátozottak voltak a metanarratív forma érvényesülésének lehetőségei.

A két vizsgálat eredményei alapján az a következtetés fogalmazható meg, hogy az élettörténeti narratív perspektíva az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minőségéről informál. Az aktuális érzelmi állapot koherenciáját, intenzitását és valenciáját (negatív versus pozitív) jelzi az élettörténeti narratív perspektíva. Ugyanakkor az egyes személyek érzelmi állapotának vonás jellegű jellemzői is vannak. Azt feltételezve, hogy az aktuális érzelmi tapasztalat minősége megegyezik a személy érzelmi tapasztalatának diszpozicionális jellemzőivel, azt várhatjuk, hogy az élettörténeti narratív perspektíva illetve az érzelmi tapasztalat és az érzelem szabályozás vonás jellegű jellemzői között is összefüggést találunk.

Az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggés vizsgálata

A 92 fős vizsgálati mintából azokat a személyeket választottuk ki, akiknek volt teljesítmény vagy veszteség történetük. Kizártuk azokat a történeteket, amelyek elbeszélője csak azt mondta el, hogy melyik eseményre gondol, de nem részletezte az eseményt. A vizsgálatban így 76 személy vett részt (27 férfi, 49 nő) két életkori csoportból (18-35 évesek, $M=23.02$, $SD=3.90$; 45-60 évesek $M=51.65$; $SD=3.82$). Mivel négy személynek csak egy-egy története volt összesen 148 élettörténeti narratívumot elemeztem.

Számos vizsgálat egybehangzóan azt állapította meg, hogy az érzelmi tapasztalat intenzitásában van különbség a nemek között (pl. Diener, Sandvik, & Larsen, 1985; Fujita, Diener, & Sandvik, 1991). A nők érzelmi tapasztalata rendszerint intenzívebb, negatív és pozitív érzelmi tapasztalatok esetén is. Így az várható, hogy a nők által elbeszélte élettörténeti narratívumokban gyakrabban fordul elő az átélő narratív perspektíva-forma. Emellett feltehető, hogy a férfiak érzelmi tapasztalata koherensebb, elsősorban a teljesítmény történetekben, ami kulturális elvárásokkal magyarázható. Az várható, hogy főként a férfiak teljesítmény történeteiben gyakrabban fordul elő a visszatekintő narratív perspektíva-forma. Az eredmények részben megfelelnek az elvárásnak (lásd 5. táblázat). A veszteség történet a várakozásoknak megfelelően a nők gyakrabban érvényesítenek átélő perspektíva-formát

($t_{(73)}=1.74$, $p < 0.10$), a férfiak pedig gyakrabban érvényesítenek visszatekintő perspektíva-formát ($t_{(73)}=1.76$, $p < 0.10$). A teljesítmény történetekben azonban az elvárásokkal ellentétes mintázat fordul elő, a nők gyakrabban érvényesítenek visszatekintő perspektíva-formát mint a férfiak ($t_{(73)}=1.97$, $p < 0.10$).

5. táblázat Az élettörténeti narratív perspektíva formák relatív gyakoriságának nemek szerinti megoszlása

	Visszatekintő forma		Átéelő forma		Metanarratív forma	
	M	SD	M	SD	M	SD
Teljesítmény történet						
Férfiak (N=26)	0.533a	0.106	0.410	0.096	0.056	0.049
Nők (N=47)	0.587b	0.113	0.368	0.109	0.045	0.041
Veszteség történet						
Férfiak (N=27)	0.580a	0.150	0.358a	0.139	0.061	0.064
Nők (N=48)	0.510b	0.173	0.423b	0.164	0.066	0.063

Az eltérő betűkkel indexelt átlagok legalább $p < 0.10$ szinten különböznek egymástól

Több vizsgálat eredménye mutatja azt is, hogy az életkorral összefüggően is van különbség az érzelmi tapasztalat intenzitásában (pl. Robinson, & Clore, 2002; Seidlitz, & Diener, 1998). A fiatal személyek érzelmi tapasztalata intenzívebb, mint az idősebb résztvevőké. Az várható, hogy a fiatal résztvevők csoportjában gyakrabban fordul elő az átélő perspektíva-forma mint az idősebb személyek történeteiben. Az érzelmi tapasztalat koherenciája és az életkor összefüggésére vonatkozóan szintén megfogalmazhatunk elvárásokat. Mivel felnőtt személyek több eseményt idéznek fel az identitás kialakítása szempontjából fontos fiatal felnőtt kor időszakából, mint más élettörténeti szakaszokból, valószínű, hogy a fiatal résztvevők viszonylag friss eseményeket, az idősebb résztvevők viszont inkább távolabbi eseményeket idéztek fel. Az idősebbeknek feltehetően több alkalmuk volt az esemény elbeszélésére és ezáltal az esemény jelentésének meghatározására. Azt várhatjuk, hogy a fiatal résztvevők kevesebb visszatekintő és több metanarratív perspektíva-formát érvényesítenek történeteikben. Az eredmények szintén csak részben igazolják az elvárásokat (lásd 6. táblázat). Az átélő és visszatekintő perspektíva-formák érvényesítésében nem jelentkezik különbség a két csoport között. A fiatal résztvevők azonban az elvárásoknak

megfelelően gyakrabban érvényesítenek metanarratív perspektíva-formát, mint az idősebb résztvevők ($t_{(73)}=2.09$, $p < 0.05$).

6. táblázat Az élettörténeti narratív perspektíva formák relatív gyakoriságának életkor szerinti megoszlása

	Visszatekintő		Átéltő		Metanarratív	
	forma		forma		forma	
	M	SD	M	SD	M	SD
Teljesítmény történet						
18-35 év között (N=47)	0.574	0.095	0.374	0.086	0.052	0.035
45-60 év között (N=29)	0.557	0.138	0.397	0.132	0.046	0.055
Veszteség történet						
18-35 év között (N=47)	0.524	0.155	0.400	0.149	0.076a	0.065
45-60 év között (N=29)	0.555	0.188	0.400	0.174	0.045b	0.055

Az eltérő betűkkel indexelt átlagok $p < 0.05$ szinten különböznek egymástól

Az élettörténeti narratívum témája szerint szintén nem várunk különbséget a narratív perspektíva-formák előfordulásában, de az elbeszélte események és a hozzájuk kapcsolódó tapasztalatok valenciája szerint igen. Pozitív események és tapasztalatok elbeszélője feltehetően növelni, negatív esemény elbeszélője pedig feltehetően csökkenteni kívánja az eseményhez kapcsolódó érzelmek intenzitását. Pozitív esemény elbeszélője ezért várhatóan több átélő és kevesebb visszatekintő és metanarratív narratív perspektíva-formát érvényesít, mint a negatív eseményt és tapasztalatot elbeszélő személy. Az eredmények csak a metanarratív perspektíva-forma előfordulására vonatkozó elvárást igazolják (lásd 7. táblázat), a negatív valenciájú veszteség történetben ritkábban fordul elő ez a perspektíva-forma, mint a pozitív valenciájú teljesítmény történetben ($t_{(73)}=2.09$, $p < 0.05$).

7. táblázat Az élettörténeti narratív perspektíva formák relatív gyakorisága az eltérő valenciájú élettörténeti narratívumokban

Élettörténeti narratívum témája	Visszatekintő		Átéltő		Metanarratív	
	forma		forma		forma	
	M	SD	M	SD	M	SD

Teljesítmény narratívum	0.566	0.113	0.386	0.104	0.048a	0.043
Veszteség narratívum	0.534	0.170	0.402	0.156	0.064b	0.064

Az individuális különbségek mellett a vizsgálatban alkalmazott kérdőívek is lehetőséget adnak az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggés vizsgálatában. Az érzelmi tapasztalat vonás jellegű koherenciájának vizsgálatára a Vonás meta-hangulat skála (Salovey és mtsai, 1995) tisztaság faktorát alkalmaztuk, amely az érzések és érzelmek áttekinthetőségét jelenti. Azt várhatjuk, hogy a tisztaság faktor értéke pozitívan korrelál a visszatekintő és negatívan az átélő perspektíva-formák érvényesítésével. Az eredmények azonban ennek az ellenkezőjét mutatják (lásd 8. táblázat). A tisztaság faktor értéke negatívan korrelál a visszatekintő perspektíva-forma relatív gyakoriságával, és pozitívan korrelál az átélő perspektíva-forma relatív gyakoriságával. A várákozással ellentétes eredmény csak a teljesítmény történetekben jelentkezik.

Az érzelmi szabályozás vonás jellegű jellemzőit a Big Five Kérdőív (Caprara és mtsai, 1993) érzelmi és impulzus kontroll faktoraival vizsgáltuk. Az érzelmi kontroll faktor a szorongás és az érzelmekkel való megküzdés képességére vonatkozik. Az impulzus kontroll faktor pedig az irritabilitás, elégedetlenség és düh szabályozásának képességét jelenti. Azt várhatjuk, hogy az érzelmi és impulzus kontroll faktorok értéke pozitívan korrelál a visszatekintő perspektíva-forma előfordulásával és negatívan korrelál az átélő perspektíva-forma előfordulásával. Az eredmények azonban ebben az esetben is ellentétesek a várákozással (lásd 8. táblázat). Szintén kizárólag a teljesítmény történetekben a visszatekintő perspektíva-forma relatív gyakorisága negatívan, az átélő perspektíva-forma relatív gyakorisága pedig pozitívan korrelál az érzelmi kontroll faktor értékével.

A Szándéktiltség skála (Antonovsky, 1987) a koherenciaérzés pszichológiai konstruktumát jellemzi. A koherenciaérzés az információ feldolgozás globális orientációja, amely arra vonatkozik, hogy személy mértékben képes a konfliktusok megoldására és a stressz leküzdésére. A koherenciaérzés három faktort foglal magában. A megérthetőség faktor arra az érzésre vonatkozik, hogy a személy környezetéről rendelkezésre álló információ strukturált, konzisztens és jelentése van. A kezelhetőség faktor arra az érzésre vonatkozik, hogy elégséges források állnak a személy rendelkezésére a külső és belső világra vonatkozó információk feldolgozásához. Végül a jelentésteliség faktor arra az érzésre vonatkozik, hogy érdemes érzelmileg involválódni az információk feldolgozásában. Azt várhatjuk, hogy a megérthetőség faktor értéke a visszatekintő perspektíva-forma előfordulásával, a kezelhetőség

faktor értéke a metanarratív perspektíva-forma előfordulásával, végül a jelentésteliség faktor értéke az átélő perspektíva-forma előfordulásával korrelál pozitívan. Az eredmények ebben az esetben is csak részben igazolják az elvárásokat (lásd 8. táblázat). A jelentésteliség faktor értéke a várákosásnak megfelelően pozitívan korrelál az átélő perspektíva-forma relatív gyakoriságával. A kezelhetőség faktor értéke azonban nem függ össze a metanarratív forma előfordulásával, viszont pozitívan korrelál az átélő, és negatívan korrelál a visszatekintő forma előfordulásával. A megérthetőség faktor értéke szintén nem függ össze a visszatekintő perspektíva-forma előfordulásával.

8. táblázat A kérdőíves faktorok és az élettörténeti narratív perspektíva formák relatív gyakorisága közötti korrelációk

Faktorok	Visszatekintő forma			Átélő forma			Metanarratív forma		
	T	V	T+V	T	V	T+V	T	V	T+V
VMHS: Tisztaság faktor	-.375	.009	-.189	.363	-.039	.156	.093	.072	.104
BFK: Érzelmi kontroll faktor	-.189	.079	-.039	.168	-.090	.031	.079	.014	.019
BFK: Impulzus kontroll f.	-.116	.097	.024	.098	-.098	-.042	.063	-.012	.038
SzS: Megérthetőség faktor	-.144	.062	-.029	.132	-.050	.029	.054	.039	.006
SzS: Kezelhetőség faktor	-.202	.042	-.085	.185	-.018	.101	.073	.067	-.022
SzS: Jelentésteliség faktor	-.324	-.017	-.200	.300	-.003	.181	.112	.053	.075

T: Teljesítmény történet; V: Veszteség történet; VMHS: Vonás Meta-Hangulat Skála; BFK: Big Five Kérdőív; SzS: Szándékteliség Skála; A bolddal jelzett korrelációs együtthatók legalább tendencia erősségűek

Az élettörténeti narratív perspektíva illetve az érzelmi tapasztalat minősége és az érzelm szabályozás diszpozicionális jellemzői közötti kapcsolat vizsgálata számos összefüggést jelez. Az egyéni jellemzők és a történetek valenciája alapján végzett elemzések eredményei, bár nem minden esetben, de összességükben támogatják a narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggést. Elsősorban a metanarratív perspektíva-forma átalakító szerepét igazolják az eredmények, azonban a metanarratív perspektíva-forma alacsonyabb megbízhatósága miatt fenntartással kell kezelnünk ezt az eredményt. Az érzelmi tapasztalat és érzelm szabályozás kérdőíves faktoraival kapott eredmények azonban a várákosással ellentétes jellemzőket kapcsolnak a visszatekintő és átélő narratív perspektíva-formák érvényesítéséhez. Az eredmények azt mutatják, hogy nem a visszatekintő, hanem az

átélő perspektíva-forma az érzelmi tapasztalat kezelésének hatékony eszköze. Az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti kapcsolat érvényességének igazolása további vizsgálatokat tesz szükségessé. A vizsgálatoknak az élettörténeti narratívum tartalmához kapcsolódó különbségekre is ki kell terjedniük, mivel számos különbséget találtunk a teljesítmény és veszteség történetek narratív perspektívája között, ugyanakkor nem tudhatjuk, hogy ezek a különbségek a két történet tartalma vagy valenciája szerinti különbségből adódnak.

Irodalom

ANTONOVSKY, A. (1987): *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well.* Jossey-Bass, San Francisco.

CAPRARA, G. V., BARBARANELLI, C., BORGOGNI (1993): The Big 5 questionnaire – A new questionnaire to assess the 5 factor model. *Personality and Individual Differences*, 15 (3), 281-288.

DEROGATIS, L., COVI, L., LIPMAN, R., RICKELS, K. (1970): Dimensions of outpatient neurotic pathology – comparison of a clinical versus an empirical assessment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34, 164-171.

DIENER, E., SANDVIK, E., LARSEN R. J. (1985): Age and sex effects for emotional intensity. *Developmental Psychology*, 21 (3), 542-546.

EHRlich, S. (1990): *Point of view. A linguistic analysis of literary style.* Routledge, London.

FUJITA, F., DIENER, E., SANDVIK, E. (1991): Gender differences in negative affect and well-being: The case for emotional intensity. *Journal of Personality and Social psychology*, 61 (3), 427-434.

KIEFER F. (1990): *Modalitás.* MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.

McNAIR, D. M., LORR, M., DROPPLEMAN, L. F. (1981): *Manual: Profile of Mood States.* Educational and Industrial Testing Service, San Diego.

PÓLYA T. (2003a): A narratív perspektíva automatikus kódolása élettörténeti narratívumokban. *I. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia.* (294-295. o.), Szeged.

PÓLYA T. (2003b): *Az élettörténet narratív perspektívája és az elbeszélő személy identitás állapotának minősége.* Ph.D. disszertáció, PTE BTK, Pécs.

PÓLYA T. (2004a): Élettörténeti narratív perspektíva és érzelemszabályozás. *II. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia.* (278-281. o.), Szeged.

- PÓLYA T. (2004b): A narratív perspektíva hatása az elbeszélő személy észlelésére. In: ERŐS F. (szerk.), *Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében*. Pszichológiai Szemle Könyvtár 8. (pp. 89-107), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PRINCE, G. (1987): *Dictionary of narratology*. University of Nebraska Press, Lincoln.
- ROBINSON, M. D., CLORE, G. L. (2002): Belief and feeling: Evidence for an accessibility model of emotional self report. *Psychological Bulletin*, 128, 934–960.
- SALOVEY, P., MAYER, J. D., GOLDMAN, S. L., TURVEY, C., PALFAI, T. P. (1995): Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale. In: J. W. PENNEBAKER (ed.), *Emotion, disclosure, and health*. (pp. 125-154). American Psychological Association, Washington, D. C.
- SEIDLITZ, L., DIENER, E. (1998): Sex differences in the recall of affective experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (1), 262-271.
- WIEBE, J. (1994): Tracking point of view in narrative. *Computational Linguistics*, 20 (2), 233-287.
- WILKINS, D. P. (1995): Expanding the traditional category of deictic elements: Interjections as deictics. In: J. F. DUCHAN, G. A. BRUDER, L. E. HEWITT (eds.), *Deixis in narrative. A cognitive science perspective*. (pp. 359-386), Lawrence Erlbaum, Hillsdale.

TIBOR PÓLYA, BALÁZS KISS, MÁTYÁS NASZÓDI, JÁNOS LÁSZLÓ

Quality of emotional experience in life stories. The narrative perspective module of the LAS-Verticum

The paper defines the concept and formal markers of narrative perspective in life-stories, as well as linguistic markers which may identify particular forms of narrative perspective. A module for automatic identification of narrative perspective forms, developed in cooperation with Morphologic Ltd, is demonstrated, and so are the results of the reliability test of the module. Finally, main results of our study investigating the relationship between perspective forms and the quality of an emotional experience are described.

Keywords: narrative perspective, deixis, emotional experience